

De zilervlek

Uit Nederland verdwenen dagvlinders

Tekst & foto's: Chris van Swaay
De Vlinderstichting

Vijftien soorten dagvlinders verdwenen er uit Nederland. In deze miniserie leggen we telkens een van de verdwenen soorten onder de loep. Hoe verdween deze soort? Waarom verdween hij? En zou hij nog kunnen terugkeren?

Al lijken zilveren maan en zilvervlek qua naam en uiterlijk veel op elkaar, in het echt zullen ze elkaar in Nederland weinig tegengekomen zijn. Waar de zilveren maan ooit zo ongeveer overal voorkwam waar viooltjes groeiden, was de zilvervlek een bosvlinder met een beperkt voorkomen.

Al in 1853 vermeldt De Graaf de zilvervlek voor Nederland: *"In een bos bij Empen (v.E.)."* Dat v.E. slaat op de heer Van Eyndhoven, die in de streek ten westen van Zutphen destijds ook spiegeldikkopjes ving. Snel len wist in 1867 al iets meer: *"Zeldzaam in Nederland en tot dusver alleen in Gelderland, in de omstreken van Zutphen, bij Empen en bij Vorden eenige malen gevangen. Ook in Limburg vermeld."* Limburg werd lang als een buitenbeentje beschouwd en niet altijd meegenomen in beschrijvingen van de Nederlandse fauna, of zoals hier, via een extra vermelding. Die vermelding in Limburg komt van Maurissen die in 1866 over de zilvervlek schreef: *"N'est pas rare dans les bois taillis"* ("niet zeldzaam in hakhoutbossen", Maurissen schreef in het Frans). Hij vond het blijkbaar niet nodig om er een nadere plaatsaanduiding bij te doen. Vermoedelijk omdat hij de soort op meerdere plekken tegen was gekomen. Vrijwel al het bos was destijds overigens hakhoutbos.

Daarna werd de zilvervlek op steeds meer plekken gevonden. Dit hing ongetwijfeld ook samen met toenemend bosareaal én de toegenomen (trein)mobiliteit van vlinderaars. Midden 19e eeuw was Nederland nog bijzonder arm aan bos. Al hadden we nog wel het Beekbergerwoud (ontgonnen in 1871), een bos waar Van Eyndhoven wellicht ook zijn vlinders vandaan had. Het was tenslotte niet zo heel ver weg van Empe. Vrijwel alle bomen in het landschap hadden een nut, meestal als knotboom of als hakhout. In de tweede helft van de 19e eeuw werd dit gebruik steeds minder en ontstonden steeds meer hoogopgaande bossen. Al zullen die zeker in het begin nog vaak laag en open geweest zijn.

Er zitten 219 waarnemingen van de zilvervlek in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Voor al H.A. de Vos tot Nederveen Cappel wist de soort tussen 1893 en 1901 goed te vinden; met name rond Apeldoorn (Empe?), Diepenheim (bij Deventer, op het buitengoed Frieswijk, volgens Lempke (1936) in 1896 en 1897 zeer talrijk) en Laag-Soeren (ook niet heel

ver van Empe). In 1905 vindt hij ze daarna bij Winterswijk en in 1909 in De Lutte (in Twente). De Lutte zal daarna nog zeker tien jaar een plek zijn waar veel Nederlandse vlinderaars uit die tijd naartoe trokken om een exemplaar voor hun verzameling te vangen. G.A. Graaf Bentinck schrijft in 1918: *"Deze soort heb ik gedurende de 3 laatste jaren (1916-1918) in de Lutte als zeer algemeen waargenomen. Zij is aldaar in overvloed te vangen en zal daar waarschijnlijk alle jaren algemeen voorkomen."* Desondanks wordt in 1919 de laatste zilvervlek bij De Lutte gevangen, al lijkt het ook of er weinig is gezocht (alleen uit 1925 zijn er nog enkele vlinderwaarnemingen uit deze omgeving terug te vinden). Wellicht hadden alle verzamelaars de soort in hun verzameling en vonden ze het wel genoeg, De Lutte was tenslotte een hele reis in die tijd.

Ook op landgoed De Slangenburg bij Doetinchem (Achterhoek) verzamelt G.J. Klokman tussen 1903 en 1906 de soort regelmatig, en vermeldt hem ook op de vergaderingen van de Nederlandse Entomologische Vereniging (waarvan notulen zijn gemaakt). Tot 1915 wordt de soort hier gemeld.

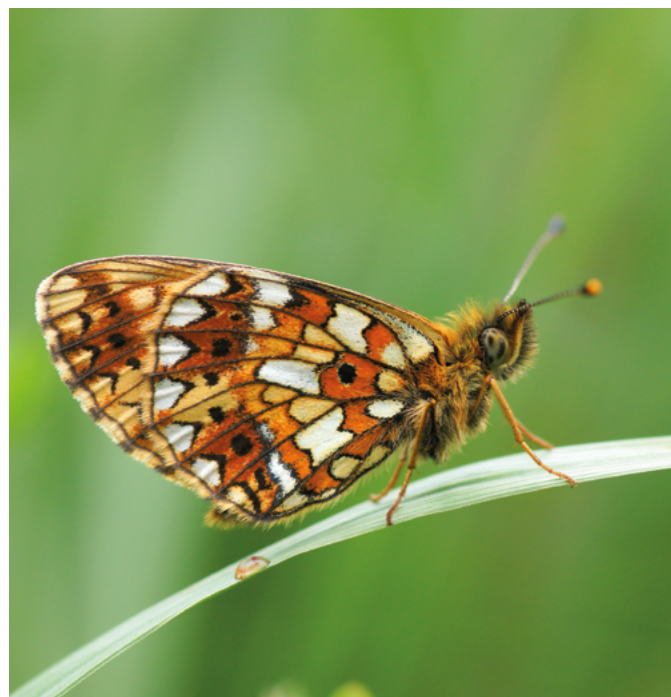
Overigens wordt de zilvervlek ook op andere plekken in Nederland gevonden, maar meestal met maar één enkel exemplaar tegelijk, en dan vooral in Brabant, Limburg, Gelderland en Overijssel. Toch noemt Lempke in 1936 de soort in zijn catalogus *"Door het gehele O. en Z., lokaal, op de vliegplaatsen vaak gewoon"*.

1923 lijkt een keerpunt. Het aantal vangsten daalt na dat jaar fors en het zwaartepunt van de waarnemingen verschuift naar Limburg. Uit de rest van Nederland komen dan alleen nog maar enkele verspreide losse waarnemingen van een individueel gevangen exemplaar. Mogelijk heeft de koude meimaand van dat jaar geleid tot het verdwijnen van enkele populaties. Al komt de soort in Europa ook nu nog op veel plekken voor met een wisselend klimaat, zoals Schotland en Noorwegen.

In Limburg komen de waarnemingen het meest uit de streek rond Roermond-Herkenbosch en Vaals-Epen-Vijlen (rond het Vijlenerbos). Maar het werden er steeds minder en in 1951 vraagt B.J. Lempke zich in de zijlijn van een artikel over 'stuifgif'(!) af of de zilvervlek nog wel in Nederland voorkomt, omdat "al

Boven: Hoogspanningsleiding door een bos in Zweden. Doordat de bomen hier niet hoog mogen groeien en regelmatig worden weggehaald ontstaat hier een prima leefgebied voor de zilvervlek. Onder: Zweden – open plek in het bos na een paar jaar. De zilvervlek kan talrijk opduiken op dit soort plekken.

Zilvervlek (onder) en zilveren maan (boven) lijken veel op elkaar, maar zo naast elkaar zijn ze met de ondervleugels goed van elkaar te onderscheiden.

haast een kwart eeuw meer een ex. gevangen is". Hierop antwoordt overigens iemand prompt met een waarneming van een exemplaar uit 1948 uit Epen in Limburg (Kammerer, 1951). Het laatste exemplaar in Limburg werd in 1956 gemeld. In 1959 vindt W.J. Boer Leffeff er nog een bij Laag Soeren in Gelderland. Ook vond hij purperstreepparelmoervlinder ("flinke populatie in NO Overijssel"), woudparelmoervlinder ("kleine populatie in Noord-Brabant") en gentiaanblauwtje ("rijke populaties in O Overijssel en NW Veluwe"). Hij schreef hierover: "[ik heb] niet de indruk gekregen van een bij uitstek goed vlinderseizoen, niet te vergelijken b.v. met het jaar 1947". Zagen wij

dit nu in een jaar dan zouden we een fantastisch vlinderjaar hebben. Het illustreert nog weer eens wat 'shifting baseline' is.

Er zit verder nog een ongedateerde waarneming uit 1969 uit Junne (Overijssel) in de NDFF, maar het is niet duidelijk wat daarvan de bron geweest is, en hij is dus ook niet te controleren.

Daarmee lijkt de zilvervlek verdwenen uit Nederland, tot in 1992 een waarneming van deze soort van Terschelling opduikt (Zumkehr, 1992). De vlinder is niet gevangen of gefotografeerd; een zwerver is altijd mogelijk, al komt op Terschelling natuurlijk ook een flinke populatie van de zilveren maan voor.

Leefgebied

Wat opvalt aan de huidige vindplaatsen buiten Nederland is dat het vaak gaat om kapvlakten of anderszins dynamische open plekken in het bos of langs bosranden. De zilvertrek blijkt zeer behendig in het opsporen en koloniseren van dit soort plekken. In Duitsland bij Keulen sloeg een storm in 1989/1990 grote gaten in het bos. Dat leidde in de jaren 1990 tot een flinke populatie van de zilvertrek, die echter na de herbebossing begin deze eeuw weer verdween (persoonlijke mededeling K.H. Jelinek). In Zweden, waar grootschalig bosbeheer nog steeds tot flinke kapvlaktes leidt, zie je de zilvertrek ook nu nog talrijk opduiken op dit soort plekken. Overigens bieden hoogspanningsleidingen door bos, waar bomen niet hoog mogen groeien en regelmatig weer worden afgezet, ook een prima habitat, dat zich ook nog eens over lange afstanden uitstrekt.

De zilvertrek is dus behoorlijk mobiel, en weet open plekken met veel viooltjes dus wel degelijk te vinden en te koloniseren, maar verdwijnt weer als het bos dichtgroeit. De vlinder zwerft dan verder op zoek naar nieuwe plekken en kan tijdelijk heel dun gezaaid zijn, tot een storm of een andere activiteit weer nieuwe open plekken creëert.

Het valt aan te nemen dat de zilvertrek in Nederland ook op dit soort plekken voorkwam. Er zijn helaas weinig beschrijvingen van de habitat (Maurissen geeft in 1866 nog de meest complete), maar in buitengoed Friesland en De Lutte was de soort een tijdje als zeer talrijk omschreven, om daarna heel snel te verdwijnen. Dat past helemaal in het beeld van een soort die open plekken koloniseert, zich snel enkele jaren vermeerdert en dan erg talrijk is, om weer te verdwijnen als het bos dichtgroeit of beplant wordt. Precies zo ging het bij Keulen ook.

In de 19e eeuw waren de meeste bossen sowieso nog hakhoutbossen en daarin werd met zekere regelmaat (grootstelsel elke 10-15 jaar) gekapt. Het hout was nu eenmaal nodig voor de kachel. Maar met de teloorgang van hakhoutbossen begin 20e eeuw verdween de zilvertrek uit Midden-Nederland. Limburg ligt natuurlijk ook dicht bij potentiële bronpopulaties in de Ardennen of Eifel, wat het tijdelijk koloniseren van open plekken in het Vijlenerbos net iets waarschijnlijker maakt. Toch was en is het bos uiteindelijk te gesloten geworden en met te weinig open plekken met veel viooltjes verdween de zilvertrek midden 20e eeuw ook uit Limburg.

Toekomst

Kan de zilvertrek nog terugkomen in Nederland? Hij komt nog voor in België en Duitsland, maar het allerbelangrijkste voor de zilvertrek zijn flink wat open plekken met viooltjes. Toen dat door een storm het geval was, bleken bossen bij Keulen gevonden te kunnen worden. Zonder flinke storm en zonder een bosbeheer dat dit soort plekken niet meteen weer volplant met bomen, geef ik de zilvertrek bij ons weinig kans. Na een storm waarin flinke gaten in een bos geslagen worden, zie je bij bosbeheerders onmiddellijk de reflex alles zo snel mogelijk dicht te planten (al mag er weleens een klein stukje zijn gang gaan). En op de zandgronden zijn viooltjes in het bos tegenwoordig ook vaak dun gezaaid. Maar in Zuid-Limburg, waar nog bossen zijn met veel viooltjes, is een hervestiging zeker niet onmogelijk. De zilvertrek is een mobiele vlinder die altijd op zoek is naar dit soort locaties. Hij kan daarbij best een keer weer in Nederland terecht komen. Maar dan moeten we wel open plekken in het bos accepteren of maken. Bovendien moeten er voortdurend nieuwe open plekken beschikbaar komen. Zo'n plek raakt na een jaar of tien ongeschikt. Eigenlijk het 'oude' hakhoutbeheer, zoals dat honderden jaren heeft plaatsgevonden. Ook goed voor veel andere planten en dieren, maar ik zie het er op grote schaal voorlopig niet van komen.

Literatuur

- Boer Leffef, W.J. (1961): Enkele mededelingen omtrent macrolepidopterologische waarnemingen in 1959. *Entomologische Berichten* 21, 45-47.
- Graaf, H.W. de (1853 (1ste stuk, uitgegeven in November 1851)): *Nederlandsche schubvleugelige Insekten* (Lepidoptera). - In: Herklots, J.A. *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland: onder medewerking van onderscheidene geleerden en beoefenaars der dierkunde*. Eerste deel. Brill, Leiden, pp. 1-55.
- Graaf Bentinck, G.A. (1918): Eenige in Nederland min of meer zeldzaam voorkomende Lepidoptera met bijbehorende vindplaatsen, en tevens eenige afwijkingen. *Entomologische Berichten* 5, 79-81.
- Kammerer, J.F. (1951): *Clossiana euphrosyne* L. *Entomologische Berichten* 13, 251.
- Lempke, B.J. (1936): *Nederlandsche Macrolepidoptera I*; *Catalogus der Nederlandsche Macrolepidoptera deel I*. *Tijdschrift voor Entomologie* 79, 238-316.
- Lempke, B.J. (1951): Reactie op 'Stuifgif en insecten', *Entomologische Berichten* 13, 223.
- Maurissen, A.H. (1866): *Macrolépidoptères observés dans le Duché de Limbourg*. *Tijdschrift voor Entomologie* 9, 169-188.
- Zumkehr, P. (1992): Zilvervlek op Terschelling. *Vlinders* 7 (4), 9. ●